

СЕКЦІЯ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.98:167

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЯК ФАКТОРА ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Назаров О.О., к. психол. н.,
професор, перший проректор із навчальної та методичної роботи
Національний університет цивільного захисту України

Кучеренко С.М., к. психол. н.,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національний університет цивільного захисту України

Кучеренко Н.С., к. психол. н.,
старший викладач кафедри практичної психології
Українська інженерно-педагогічна академія

У статті проведено аналіз існуючих підходів до визначення психологічної готовності фахівців різного профілю її впливу на ефективність організації професійної діяльності. У структурі психологічної готовності офіцера технічного профілю до професійної діяльності виділені такі компоненти: мотиваційні, рівень розвитку технічного мислення, комунікативні та організаторські здібності. Робиться наголос на застосуванні комплексного підходу до визначення показників психологічної готовності курсантів до професійної діяльності та урахуванні їх у підготовці майбутнього офіцера технічного профілю до виконання організаційних функцій у службово-бойовій діяльності.

Ключові слова: психологічна готовність, службово-бойова діяльність, організаційні функції, ефективність організаційної діяльності.

В статье проведен анализ существующих подходов к определению психологической готовности специалистов различного профиля и её влияния на эффективность организации профессиональной деятельности. В структуре психологической готовности офицера технического профиля к профессиональной деятельности выделены следующие компоненты: мотивационные, уровень развития технического мышления, коммуникативные и организаторские способности. Обращается внимание на применение комплексного подхода к определению показателей психологической готовности курсантов к профессиональной деятельности и их учет при подготовке будущего офицера технического профиля к выполнению организационных функций в служебно-боевой деятельности.

Ключевые слова: психологическая готовность, служебно-боевая деятельность, организационные функции, эффективность организационной деятельности.

Nazarov O.A., Kucherenko S.M., Kucherenko N.S. FORMATION OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF SPECIALISTS OF TECHNICAL PROFILE AS A FACTOR OF EFFECTIVE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL ACTIVITY

The article analyzes the existing approaches to determining the psychological readiness of specialists of various profiles and its impact on the effectiveness of the organization of professional activity. In the process of research, the following components are identified in the structure of the psychological readiness of a technical officer for professional activity: motivational, the level of development of technical thinking, communicative and organizational abilities. Attention is drawn to the use of an integrated approach to determining the indices of the students' psychological readiness for professional activities and their accounting in the preparation of the future officer of a technical profile to perform organizational functions in the service and combat activities.

Key words: psychological readiness, service-combat activity, organizational functions, efficiency of organizational activity.

Постановка проблеми. У сучасних психологічних дослідженнях вивчення особистості здійснюється на основі системно-діяльнісного підходу, в якому особистість розглядається як цілісне утворення, що складається з взаємозалежних характеристик. Визначити психологічну готовність

особистості до професійної діяльності – це мати уявлення про рівень розвитку основних підструктур особистості: професійної спрямованості, досвіду, що містить у собі знання, уміння і навички за обраною спеціальністю; психічних процесів – волі, почуттів, сприйняття, пам'яті, мислення;

біопсихічних властивостей – темпераменту, статевих і вікових властивостей. Усе вищезазначене визначає те, що психологічна готовність фахівця до виконання професійних функцій є основним фактором, котрий впливає на ефективність організації діяльності, особливо в екстремальних умовах.

Професійна спрямованість, як одна з найважливіших якостей особистості, визначає її ставлення до професії, прагнення і готовність до професійної діяльності, професійні ціннісні орієнтації і мотиви. Питання професійного самовизначення розглядалися в працях Н.В. Кузьміної, Н.С. Кучеренко, О.О. Назарова, В.А. Семиченко, Л.А. Перелигіної та ін. Психологічною основою професійної компетентності є набуття техніко-технологічних, комунікативних, організаційно-управлінських знань, умінь і навичок, готовність до постійного підвищення кваліфікації, вдосконалювання професійних функцій. Ці питання вивчалися С.П. Бочаровою, М.І. Дьяченком, С.М. Кучеренко, І.І. Приходько та ін. Професіоналізація особистості здійснюється в процесі освоєння діяльності певного профілю, вона впливає на формування професійного мислення, пам'яті. Біопсихічні властивості індивіда складають природні передумови формування професійно важливих якостей, що визначають індивідуальний стиль діяльності, успішність виконання професійних функцій, що відображено в дослідженнях Б.Ф. Ломова, О.М. Леонтьєва, В.Д. Шадрікова та ін.

Актуальність досліджуваної проблеми зростає у зв'язку з модернізацією виробництва, ускладненням знарядь та засобів праці, швидкою зміною технологій управління організаціями, персоналом, особовим складом військових підрозділів, новим характером взаємовідносин організацій і професійних навчальних закладів, що потребує такого спеціаліста, який буде включатися в професійну діяльність без додаткового навчання із скороченим періодом адаптації. Тому виникає необхідність у виявленні таких критеріїв підготовки курсантів та студентів, а також засобів їх визначення, що дали б можливість зробити науково обґрунтований висновок про психологічну готовність особистості до професійної діяльності та обґрунтований висновок про особливості її урахування в організації професійної діяльності, як окремого спеціаліста, так і організації в цілому.

Одним із шляхів вирішення поставленої проблеми є розробка, вдосконалення практично діючих засобів визначення психологічної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності технічного профі-

лю на підставі використання інтегрованих психодіагностичних методів та урахуванні її як фактора ефективної організації службово-бойової діяльності особового складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна готовність до діяльності – це складний прояв особистості. Її вивченням займалися багато дослідників, які по-різному трактують вказану готовність. Н.Д. Левітов визначає психологічну готовність як тимчасову готовність і працездатність, Є.П. Ільїн – як оптимальний робочий стан, В.Н. Пушкін – як готовність до екстремальної діяльності, пильності, А.Ц. Пуні – як стан психологічної готовності до змагання тощо. Різноманітне тлумачення психологічної готовності обумовлене складністю психологічної структури діяльності людини і різноманітними теоретичними підходами дослідників. Проте глобальне визначення психологічної готовності людини до професійної діяльності, на думку багатьох авторів (М.І. Дьяченко, О.В. Землянської, Є.О. Климова, Т. В. Кудрявцева та ін.), є недостатньо ефективним, оскільки показники, які визначають успішність професійної діяльності, залежать не від одного, а від комплексу чинників.

Розкриття проблеми психологічної готовності людини до праці потребує визначення чинників ефективності професійної діяльності, з'ясування, як виникають, розвиваються і реалізуються професійні наміри, що достатньо ґрунтовно показано в працях Л.А. Перелигіної та Ю.А. Приходько [6]. У свою чергу, І.І. Приходько у своїх працях на основі психологічного аналізу розкриває особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців різних спеціальностей, зокрема технічного профілю, їх мотиваційної сфери, ціннісних орієнтацій тощо [7]. О.В. Землянська з низкою фахівців вивчала особливості мотиваційної сфери особистості керівника, як у професійній діяльності, так і поза нею, що дозволяє визначити, наскільки психологічно готова людина виконувати професійні функції, а також створювати ситуацію контрольованого розвитку особистості [1].

Дослідження Т.В. Кудрявцева, В.О. Моляко, І.С. Якиманської та ін. показують, що серед усіх чинників, що забезпечують успішність професійно-технічного навчання, одне з головних місць займають технічне і технологічне мислення. Успішність діяльності технічного персоналу, ефективність його професійної діяльності багато в чому залежать від рівня розвитку названих типів мислення. Вирішенню цієї проблеми вони приділяють значну увагу. У своїх працях Т.В. Кудрявцев розкриває структуру

технічного мислення, його характер, особливості урахування в вирішенні технічних задач, І.С. Якиманська визначає підходи до розвитку образного мислення в процесі навчання, В.О. Моляко пропонує психологічну систему тренінгу конструктивного мислення тощо [2; 5; 8].

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє зробити припущення, що недостатня психологічна готовність майбутнього офіцера технічного профілю виконувати певні спеціальні дії з технікою та оснасткою, розробляти технологічні процеси, здійснювати керівництво особовим складом викликає в нього деякі утруднення у виконанні реальних професійних техніко-технологічних і організаційно-управлінських функцій у підрозділах.

Метою статті є дослідження особливостей формування психологічної готовності офіцерів технічного профілю як фактора ефективної організації професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Визначити психологічну готовність до діяльності в процесі навчання – це означає мати підстави і можливості робити висновок про наявність не тільки сформованих уявлень із ряду тем і розділів навчальних предметів, але й засобів реалізації їх на практиці. Вирішення цієї нагальної проблеми вимагає забезпечення формування професійного мислення, саморегуляції мотиваційної сфери особистості, вміння актуалізувати минулий досвід і не тільки мати відповідні знання, але і застосувати їх щодо нових умов.

Експериментальне вивчення психологічної готовності здійснювалося нами в процесі дослідження підготовки майбутнього офіцера технічного профілю до службово-бойової діяльності. Курсанти технічного профілю були поділені на дві групи згідно з їх навчальною успішністю: 1-ша група високоуспішних, 2-га група слабоуспішних. Дослідження в групах курсантів проводилось з одним і тим же контингентом протягом їх навчання на 2, 3, та 4 курсах

У структурі психологічної готовності майбутнього офіцера технічного профілю до професійної діяльності нами були виділені такі компоненти: мотиваційні, рівень розвитку технічного мислення, комунікативні та організаторські здібності. Для дослідження нами запропоновано комплексний підхід, котрий включав професіографічний метод, метод експертних оцінок, для визначення особливостей мотиваційної сфери – методику «Спрямованість на вид інженерної діяльності» О.Б. Годлініка, для визначення особливостей професійного (технічного) мислення тест Беннета, анкети «Оцінка ро-

зуміння професійних проблем» тощо, застосування котрих дозволило отримати результати, описні нижче.

Проведене дослідження спрямованості курсантів на інженерний від діяльності в процесі службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів технічного профілю (результати приведені нижче у табл. 1.) дозволило отримати дані, котрі свідчать про те, що за показниками спрямованості на виробничу (експлуатаційну) та організаторську види діяльності виявлено значимі розбіжності між високоуспішними та слабоуспішними курсантами 2, 3, та 4 курсів (розходження значимі на $p \leq 0,05$ рівні за t -критерієм Ст'юдента), що підтверджує наше припущення про вплив професійної мотивації на успішність службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів.

Отримані результати дозволяють говорити про відповідний рівень сформованості у високоуспішних курсантів спрямованості на вирішення професійних техніко-технологічних та організаційно-технічних завдань, відповідального ставлення до професійних проблем, вони мають професійну позицію, установку на вдосконалення службово-бойової підготовки тощо.

Але значимих розбіжностей показників спрямованості на виробничу та організаторську діяльності між курсантами 2-го та 3-го курсів, 3-го та 4-го курсів не виявлено, що говорить про незначну увагу до їх формування під час професійного навчання.

Відносно мотивів проектно-конструкторської, науково-дослідницької діяльності ми бачимо, що вони знаходяться на задовільному рівні, значимих розбіжностей між високоуспішними та слабоуспішними курсантами 2-го, 3-го та 4-го курсів не виявлено. Також значимих розбіжностей не виявлено і між курсантами 2-го та 3-го курсів, 3-го та 4-го курсів. Тобто такі фактори, як спрямованість на роботу з удосконалення сучасних зразків озброєння, бойової техніки та боеприпасів, розробку технічних пропозицій, проведення необхідних розрахунків, пошук, обробка, аналіз і використання науково-технічної інформації в них знаходяться відносно на однаковому рівні і не мають значного впливу на успішність службово-бойової підготовки.

Ускладнення техніки і технології пред'являє все більш високі вимоги до розумової діяльності офіцера технічного профілю. Процес навчання майбутніх офіцерів технічного профілю включає розвиток їхніх інтелектуальних можливостей, формування технічного і технологічного мислення як складової частини психологічної готовності особистоті до професійної діяльності. Не-

Таблиця 1

Динаміка спрямованості на вид інженерної діяльності курсантів технічного профілю з різними показниками успішності професійної підготовки (в балах)

Спрямова-ність на вид інженерної діяльності	2-й курс		3-й курс		4-й курс	
	1-ша група (M ±m)	2-га група (M ±m)	1-ша група (M ±m)	2-га група (M ±m)	1-ша група (M ±m)	2-га група (M ±m)
Виробнича (експлуатаційна) діяльність	9,41±0,88	7,12±0,73	9,53±0,82	7,29±0,82	9,59±0,97	7,27±0,08
Організаторська діяльність	9,5±0,79	7,63±0,56	9,65±0,85	7,83±0,53	9,70±0,94	7,81±0,54
Проектно-конструкторська діяльність	7,55±0,88	6,98±1,03	7,39±0,79	6,61±0,88	7,31±0,85	6,65±0,86
Науково-дослідна діяльність	6,33±0,73	5,75±0,59	6,57±0,82	5,93±0,62	6,69±0,76	5,95±0,63

Таблиця 2

Динаміка показників технічного мислення курсантів технічного профілю з різними показниками успішності службово-бойової підготовки (в балах)

Технічне мислення	2-й курс		3-й курс		4-й курс	
	1-ша група (M ±m)	2-га група (M ±m)	1-ша група (M ±m)	2-га група (M ±m)	1-ша група (M ±m)	2-га група (M ±m)
Технічне мислення	34,81±2,32	27,84±1,44	35,69±2,20	28,71±1,50	36,14±2,31	28,81±1,42

обхідно навчити курсантів застосовувати отримані знання та уміння у вирішенні технічних і технологічних завдань, що виникають у реальній службово-бойовій діяльності, тому що в ході їх розв'язання формуються необхідні якості технічного мислення. Процес застосування знань – це складна розумова діяльність, яка здійснюється в ході вирішення вищезазначених завдань. Розвиток мислення перебуває в прямій залежності від організації професійного навчання.

Службово-бойова підготовка майбутніх офіцерів технічного профілю повинна включати розвиток їх інтелектуальних можливостей, формування технічного мислення, оскільки не можна обмежуватися під час їх навчання оволодінням тільки знаннями, вміннями та навичками, де переважають сенситивні і моторні функції. Необхідно навчити курсантів застосовувати отримані знання і уміння у вирішенні технічних і технологічних завдань, які виникають у службово-бойовій діяльності, тобто в ході їх вирішення формувати необхідний рівень технічного мислення. Процес застосування знань – це складна розумова діяльність, тому розвиток мислення має пряму залежність від організації професійного навчання. Існуючі в професійному навчальному закладі способи та методи навчання, на нашу думку, мало сприяють інтелектуальному розвитку і творчому ставленню до навчання і праці. Розвиток професійних та

пізнавальних мотивів, навчання раціональним прийомам розумової діяльності, створення сприятливих умов для розвитку технічного мислення дозволять забезпечити успішність службово-бойової підготовки майбутніх офіцерів технічного профілю. Вирішення цього завдання складається з виявлення специфіки елементів професійного мислення курсантів, рівня розвитку технічного мислення, труднощів, що виникають у курсантів у процесі розумової діяльності. Діагностика технічного мислення та застосування спеціальних тренінгових програм для його розвитку дозволять організувати службово-бойову підготовку з урахуванням рівня сформованості технічного мислення, підвищити готовність курсантів до майбутньої службово-бойової діяльності. Результати проведеного дослідження динаміки технічного мислення майбутніх офіцерів технічного профілю під час службово-бойової підготовки показані в табл. 2.

Проведений аналіз динаміки показників розвитку технічного мислення майбутніх офіцерів технічного профілю на 2, 3, 4 курсах дозволив виявити позитивну тенденцію до зростання показників у курсантів 2-го (34,81±2,32), 3-го (35,69±2,20) та 4-го (36,14±2,31) курсів. При цьому високоуспішні курсанти на 2, 3, 4 курсах мають значимі розбіжності показників технічного мислення зі слабоуспішними курсантами, (розходження значимі на $p \leq 0,05$ рівні за

t-критерієм Ст'юдента), що дозволяє їм виконувати на належному професійному рівні технічні завдання під час службово-бойової підготовки, підвищувати успішність навчання з спеціальних технічних дисциплін, приймати найбільш обґрунтовані рішення під час виконання діяльності в екстремальних умовах. Дослідження показало, що існуючий навчальний процес, в основному, спрямований на формування виконавчих умінь і навичок. Формування загальних інтелектуальних умінь, елементів професійного мислення з урахуванням конкретно технічного мислення, котрі необхідні для успішного засвоєння навчального матеріалу майбутніми офіцерами технічного профілю та подальшого застосування на практиці, не повною мірою відповідає вимогам їх майбутньої службово-бойової діяльності. За результатами експерименту ми прийшли до висновку, що курсант повинен вміти створювати бачення про проміжні стани механізмів машин, військової техніки, озброєння, подумки уявляючи зміни, котрі відбуваються в них під час експлуатації, ремонту, раціонально підібрати необхідні операції для профілактичного обслуговування, ремонту, потрібний для їх виконання інструмент, устаткування тощо. Отримані результати дослідження розвитку технічного мислення в курсантів показують необхідність його цілеспрямованого формування в процесі службово-бойової підготовки.

У подальшому на основі експертних висновків досвідчених офіцерів технічного профілю, що мають тривалий стаж служби (10-15 років), високий рівень виконання професійних функцій, військово-професійну класність – I та II клас, брали участь у бойових діях, спеціальних операціях, користуються професійним та особистісним авторитетом, наших спостережень за службово-бойовою діяльністю випускників ВВІЗ, які приймали участь у дослідженні і з котрими проводилася цілеспрямована робота по формуванню психологічної готовності до професійної діяльності технічного напрямку, показали, що ефективність виконання ними техніко-технологічних та організаційних професійних функцій значно вища в порівнянні з тими, з котрими така робота не проводилася.

Висновок. Одним із важливих показників психологічної готовності людини до професійної діяльності є рівень розвитку її мотиваційної сфери як сполучної ланки між навчально-професійною та практично-професійною діяльністю. Вивчення мотиваційної сфери показало, що існуюча система навчання в професійному навчальному закладі не забезпечує достатніх умов для роз-

витку мотивації, адекватної професійній діяльності і повинно включати індивідуальний підхід з урахуванням як загальних мотивів, так і конкретних мотивів службово-бойової діяльності офіцера технічного профілю.

Проведене дослідження дозволяє говорити про те, що існуючі в професійному навчальному закладі засоби навчання недостатньо надають можливість творчо підходити до навчального процесу, задіяти повною мірою інтелектуальний потенціал, формувати вміння здійснювати психологічний аналіз професійних завдань, прийомити вирішення реальних технічних задач. Здійснений нами комплексний підхід до дослідження технічного мислення особистості майбутнього офіцера технічного профілю дозволив визначити специфіку індивідуальних особливостей мислення, його рівня розвитку, труднощів, що виникають в особистості в процесі професійного навчання.

Отримані результати дослідження дозволяють прогнозувати ефективність організації офіцерами технічного профілю службово-бойової діяльності як із технікою та обладнанням, так і безпосередньо з особовим складом підрозділів, організувати навчально-професійний процес із забезпеченням цілеспрямованого формування необхідного рівня психологічної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Землянская Е.В. Профессионализм и лидерство. Х.: Титул, 2006. 578 с.
2. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления. М.: Наука, 1975. 185 с.
3. Кучеренко Н.С. Психологична структура професійної діяльності офіцера внутрішніх військ технічного профілю. Вісник Національного університету оборони України. 2013. Вип.1(32). С. 214–221.
4. Кучеренко С.М. Деякі сучасні підходи до психологічного забезпечення професійної діяльності рятувальників ДСНС України // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 16. Харків: НУЦЗУ, 2014. С. 125–132.
5. Моляко В.А. Психологическая система тренинга конструктивного мышления. Вопросы психологии. 2000. № 5. С. 136–141.
6. Приходько Ю.О. Психологічні чинники успішності професійної діяльності пожежних – рятувальників МНС України [монографія] / Ю.О. Приходько, Л.А. Перелигіна. Х.: НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2012. 216 с.
7. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності: [монографія]. Х.: Акад. ВВ МВС України, 2013. 745 с.
8. Якиманская И.С. Развитие образного мышления в процессе обучения // Возрастные и индивидуальные особенности образного мышления учащихся. М.: Знание, 1989. С. 5–42.